

Maurice HALBWACHS. Kolektif Hafıza. (Türkçe Söyleyen: Banu Barış). Ankara: Heretik Yayınları, 2017, ISBN: 978-605-9436-21-2, 173 sayfa.

Hilal ERDOĞAN AKSU*

Maurice Halbwachs (1877-1945), dünyada psikoloji çalışmalarına getirdiği farklı bakış açıları ve hafıza çalışmalarıyla tanınmaktadır. Fransız sosyolog özellikle toplumsal hafıza çalışmalarının öncüsü olarak kabul edilmektedir. Bu kitap, yazarın *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* (1925) adlı kitabından sonra Türkçe'ye çevrilen ikinci kitabıdır. Yazarın ölümünden sonra 1950'de ilk baskısını yapan eserin büyük çoğunluğu 1930'lu yıllarda kaleme alınmıştır (Assman, 2015: 43). Türkiye'deki sosyal bilim çalışmaları için geç kalınmış bir yayın olan *Kolektif Hafıza*, Banu Barış'ın Türkçe çevirisiyle, Eylül 2017'de Heretik Yayınları tarafından Ankara'da yayımlanmıştır. Dört ana bölüm olarak kurgulanan eser, "Kolektif Hafıza ve Bireysel Hafıza", "Kolektif Hafıza ve Tarihsel Hafıza", "Kolektif Hafıza ve Zaman" ve "Kolektif Hafıza ve Uzam" başlıklarını taşımaktadır. Her bölüm de kendi içinde küçük alt başlıklar halinde organize edilmiştir.

"Kolektif Hafıza ve Bireysel Hafıza" isimli birinci bölümde kolektif ve bireysel hafıza arasındaki ilişki çeşitli örneklerle başvurularak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bireyin sadece kendisinin deneyimlediği hatıraların dahi bireye başkaları tarafından hatırlatılması nedeniyle hatıraların genellikle kolektif olduğunu açıklayan yazar, bunun nedeni olarak hiçbir zaman yalnız olmamamızı gösterir. Bir anıyı hatırlarken başkalarının hatırlamaya yardımcı olmalarını onların hatırlama eylemindeki ikincil ve

tamamlayıcı rolleri olduğunu öne süren yazar, bütünüyle bireysel bir hafızanın olup olmayacağını sorgular ve bu durumu ifade etmek için "duyusal sezgi" terimini kullanır. Jan Assman, Halbwachs'ın kolektif hafıza ile ilgili görüşlerini yorumlarken bu durumu şöyle özetler: "Daha dar anlamda bireysel olan sadece algılardır, anılar değil. Çünkü "algılar vücudumuzla sıkı ilişki içindedir", anılar ise kaçınılmaz olarak "içine girdiğimiz çeşitli grupların düşüncesinden kaynaklanırlar."" (2015: 46). Bu bölümde genel olarak salt bireysel hafıza olarak bir olgudan bahsedilemeyeceği çeşitli hatıra ve anımsama örnekleri üzerinden açıklanarak söz konusu olanın kolektif hafıza olduğu üzerinde durulmuştur.

Hatıraların düzenlenmesi için var olan iki yöntemi tartışan ikinci bölüm "Kolektif Hafıza ve Tarihsel Hafıza", bireyin bireysel ve kolektif olmak üzere iki tür hafızaya sahip olmasından bahseder. Bireysel hafıza, kişilerin kendilerine ait hatıralarını kapsayan ancak, sadece bireyi ilgilendirmeyen, hatırlama eyleminde başkalarının hatıralarına başvuran, dışsal etkenlerle gün yüzüne çıkabilen bir hafızayı oluşturmaktadır. Kolektif hafıza ise, kişinin bizzat tanık olmadığı, bireyin içinde yaşadığı grubun deneyimlediği hatıraları kapsamaktadır. Birey bu tür hafızayı, gazetelerden, kitaplardan veya olaylara karışmış kişilerin tanıklıklarından edinir. Yazar, bu iki tür hafızayı, içsel ve dışsal, kişisel ve toplumsal ya da otobiyografik ve tarihsel hafıza olarak adlandırmaktadır. Bu iki hafıza türü bir-

* Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi, Sakarya/Türkiye, herdogan@sakarya.edu.tr

birleriyle sürekli bir ilişki içerisinde. Tarihsel hafıza, otobiyografik hafızanın üzerine eklenerek, kişinin bireysel hafızaya daha güvenilir bir şekilde sahip olmasını sağlayacaktır. Fakat buradaki ön koşul, bireysel hatıranın var olmasıdır. Çocukluk hatıraları ve çocukların büyük ebeveynleriyle geçirdikleri vakitlerde edindikleri tarihsel hafızayı örneklerle açıklayan Halbwachs, kendi geçmişimizde tarihsel hafızanın epey büyük bir yer kapladığını dile getirir. Çocukluktan beri oluşmaya başlayan bu tarihsel hafıza için bireyler çeşitli yöntemler geliştirerek unutmayı engellemektedirler. Yazara göre her bir hatırlayış da hatıraların yeniden inşası olmaktadır.

“Kolektif Hafıza ve Zaman” isimli üçüncü bölüm, Bergson’un zaman anlayışı konusundaki görüşleri ile başlar ve hafıza-zaman ilişkisi konusunda ilerler. Yazar, zamanı hatıraların bir çerçevesi olarak görmektedir. Zaman hatıranın hatırlanmasında önemli bir rol üstlenir ve bu yönüyle bir anlamda hatıranın sınırlarını oluşturur. Belli bir zamandan bağımsız olarak düşünölemeyen kolektif hafıza, yine zaman olgusuna bağlı olarak unutulup kaybolabilir. Yazara göre, kolektif hafıza, bu hafızaya sahip olan ve sürdüren kuşaklar var oldukça yaşamaya devam eder, kuşakların yaşatmadığı bir hafıza kaybolup gidecektir.

Mekân ve kolektif hafıza ilişkisinin incelendiği son bölüm olan “Kolektif Hafıza ve Uzam” bölümünde hafızanın belli bir zaman çerçevesine sahip olduğu gibi belli bir mekân çerçevesine de sahip olduğu üzerinde durulmaktadır. Anımsanmaya çalışılan bir hatıradan zaman ve mekân belirleyici unsurlar olmaktadır. “Dış dünyanın olağan imgelerinin benliğimizden ayrılmaz olduğu bir gerçektir.” (2017: 139) diyen Halbwachs, mekâna ait imgelerin

benlik oluşumundaki önemine dikkati çeker. Mekân ve o mekânda yaşayanlar arasındaki sıkı bağa değinen yazar, hatırlama olgusunda mekânın belki zamandan bile daha önemli olduğunu belirtir. Kolektif hafızanın sürdürüldüğü bayram ve törenler gibi zamansal bir döngüye sahip olgular için zaman kadar mekân da önemlidir. Söz konusu etkinlikler belli bir zamana bağlı oldukları gibi belli bir mekâna da bağlıdır. Mekânda yaşanacak herhangi bir değişim, kolektif bellekte yaşanacak bir değişimi de beraberinde getirmektedir. Yazar, bu durumu açıklamak için artık yaşamasını istemediğiniz kùltlerin hatırasını hafızalardan silmek için ona ait mekânları yok etmelisiniz diyor. Aynı duruma farklı bir açıdan bakıldığında eğer kolektif bir hafıza inşa etmek veya var olan hafızayı kuvvetlendirmek istiyorsanız mekânlar icat etmelisiniz. Yazar, bu konuya örnek olarak Hristiyanların Kudüs’te Hz. İsa’nın yaşamıyla ilgili mekânlar ürettiklerini ve daha sonra Hristiyanların bu mekânları kutsal kabul edip hacılık görevlerini yerine getirmelerini veriyor.

Maurice Halbwachs, hafıza konusuna getirdiği “sosyal çerçeve” bakış açısıyla kolektif hafıza olgusunu geliştirmiştir. Söz konusu bu kitabında teorisini tüm yönleriyle ortaya koymaya çalışan yazar, bireysel bir hafızanın mümkün olmadığını hafızanın bir sosyal çevreye muhtaç olduğunu açıklamaktadır. Bellek ve hafıza çalışmaları için başat kitaplardan biri olan bu kitap, Türk okuyucuları için de önemli bir kaynak olacaktır. Psikoloji ve sosyoloji alanları dışında da ilgi görebilecek bir çalışma olan Kolektif Hafıza, kùltür bilimciler için de hafıza çalışmalarında farklı bakış açıları sunabilecek bir eser olma niteliğindedir.